

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ (70-ТІ РР. ХХ СТ.)

У статті висвітлюється досвід роботи вищих навчальних закладів Східного регіону України у 70-ті роки минулого століття. Значну увагу приділено з'ясуванню особливостей використання форм і методів організації навчального процесу у вищій школі зазначеного регіону. Виявлено і представлено тенденції організації навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ Східноукраїнського регіону згаданого періоду (розробка нормативних документів, постійний пошук методик проведення практичних занять, активне впровадження у навчальний процес вищої школи нових технологій навчання, зокрема програмованого навчання).

Ключові слова: форми і методи організації навчального процесу, навчальний процес у вищих закладах освіти, Східноукраїнський регіон.

Сучасний розвиток суспільства безпосередньо пов'язаний з інтелектуальним ресурсом України. Підготовку такого ресурсу – людського капіталу, передбачає система освіти, зокрема вищі навчальні заклади держави. Науковці підкреслюють, що сьогодні основою освітньої політики більшості країн світу є стратегія якості. Наша країна проголосила її "національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, додержанням міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту" [1].

Відтак, пошуки новітніх технологій, нових підходів до організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, що сприятимуть підвищенню якості освіти – це вимоги часу. Умови сьогодення соціально-економічного і суспільно-політичного життя країни, поширення гуманізації та демократизації освіти зумовлюють активізацію дослідження ефективних форм та методів навчального процесу у вищій школі. Звернення уваги науковців на аналіз позитивного педагогічного досвіду з цього питання, який вже було набуто в нашому регіоні, підсилює національна державна політика в освіті, що спрямована не лише на пристосування вітчизняної освітньої системи до нових реалій буття, але й водночас і на збереження найкращих здобутків минулого.

Аналіз наукових розвідок свідчить, що різні аспекти досвіду навчально-пізнавальної діяльності вищих закладів освіти, а також проблеми форм та методів організації процесу навчання у ВНЗ 70-х років минулого століття були предметом дослідження великого загалу вітчизняних науковців. Так, ще в 70-ті – на початку 80-тих років ефективність форм та методів навчання студентів вивчали В. Маланчук, А. Новомінський, В. Паламарчук, А. Петров, І. Рейнгард та ін.. Окремим методам і формам організації навчання у вищій школі, зокрема лекціям, практичним заняттям, методам контролю, застосуванню нових технологій приділяли увагу В. Беспалько, І. Бичко, Т. Галушко, С. Завало, М. Комаров, В. Марко та ін.. Історичний аспект даної проблеми розглядали О. Гончар, С. Золотухіна, В. Майборода, М. Окса, О. Орлова та ін..

Однак особливості застосування методів та форм організації процесу навчання у ВНЗ Східноукраїнського регіону 70-тих років не знайшли достатнього відображення в науково-педагогічній літературі.

Отже, метою даної роботи є аналіз та узагальнення особливостей використання форм і методів організації процесу навчання студентів у ВНЗ Східноукраїнського регіону 70-тих років минулого століття.

Як свідчить проведена наукова розвідка, досліджуваний період характеризується, з одного боку, прагненням науково-педагогічних працівників удосконалити процес організації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищої школи Східного регіону

України в умовах технічного прогресу, а з іншого, виходом на перший план гуманітарних дисциплін, що реально могли впливати на особистісний розвиток студента, становлення його світоглядних та комуністичних ідеалів, на чому наполягали урядові й партійні настанови.

Аналіз низки прийнятих у 70-х роках ХХ ст. нормативних документів (наказів, постанов, інструктивних листів тощо), що визначали головні засади та напрями розвитку освіти в цілому та використання форм і методів навчання, зокрема (Наказ міністра вищої та середньої спеціальної освіти від 29 квітня 1973 р. № 379); "Типові правила внутрішнього розпорядку вищих навчальних закладів" (Наказ міністра вищої та середньої спеціальної освіти від 20 липня 1974 р. № 600); "Про подальше удосконалення викладання суспільних наук та політико-виховної роботи у вищих навчальних закладах СРСР" (Наказ міністерства вищої та середньої спеціальної освіти від 16 серпня 1974 р. № 683); "Про підвищення ефективності використання обчислювальної техніки у навчальному процесі та наукову роботу у вищих начальних закладах СРСР" (Наказ міністерства вищої та середньої спеціальної освіти від 22 серпня 1974 р. № 698) виявив, що більшість із них була спрямована на підвищення політичної зрілості молодих фахівців, на розвиток їх самостійності та ініціативи. Так, на всіх спеціальностях, як гуманітарного, так і технічного спрямування, вивчалися дисципліни суспільних наук (історія КППС, політична економія, марксистсько-ленінська філософія та науковий комунізм), яким приділялась особлива увага. Наприклад, у наказі міністра вищої та середньої професійної освіти СРСР від 15 червня 1974 року № 585 "Про подальше поліпшення викладання суспільних наук і політико-виховної роботи у вищих навчальних закладах" зазначалося, що "на семінарських заняттях багато викладачів не забезпечують творчого обговорення актуальних питань марксистсько-ленінської теорії, що знижує активність студентів та не сприяє розвитку у них самостійного мислення. Студенти часом не отримують переконливих відповідей на хвилюючі питання. Вивчення теоретичних проблем слабо пов'язане із життям, практикою комуністичного будівництва, із вихованням класового підходу до оцінки подій та явищ сучасного суспільного життя" [2, с. 188].

Зазначимо, що організація навчально-виховного процесу у ВНЗ досліджуваного періоду вирізнялася, з одного боку, моносуб'єктною впливовістю з виховною метою, а з іншого, саме для викладання суспільних та гуманітарних дисциплін педагоги застосовували різноманітні форми та методи навчання. Наприклад, у Харківському юридичному інституті ім. Ф. Дзержинського, як і в інших ВНЗ Східного регіону на заняттях з історії КППС, етики, естетики, атеїзму, політекономії та іноземної мови викладачі застосовували дискусії, диспути, бесіди. І хоча в цих дискусіях від студентів не вимагалось висловлювання їх власної точки зору, а навпаки перевірявся рівень засвоєння загальноновизнаних ідеалів, однак студенту вдавалося наблизитися до викладача, проектувати їх спільну діяльність та відчутти особисті стосунки як із викладачем, так і з одноклассниками. Викладачі ж отримували можливість застосування елементів діалогічного спілкування з метою озброїти студентів навичками проведення бесід, зустрічей та лекцій щодо пропаганди марксистсько-ленінської теорії. Студенти частіше за все запозичували стиль спілкування їх педагога та "переносили" його у свою практику [3].

Дослідження досвіду роботи ВНЗ Східного регіону свідчить, що пошуки нових засобів підвищення загальної кваліфікації студентів, які почали відбуватися ще у кінці 60-х – початку 70-х рр. ХХ ст., призвели до жвавої критики однієї з традиційних форм організації навчального процесу в системі вищої школи – лекції, а саме: непродуктивності методів організації навчально-пізнавальної діяльності студентської молоді, що застосовувалися викладачами-лекторами. Це у свою чергу стало поштовхом для використання нових форм і методів навчання студентів, які сприяли активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Аналіз архівних матеріалів з теми дослідження (протоколів, постанов, наказів тощо) свідчить, що в 70-х роках ректорат, факультети й кафедри Донецького

педагогічного інституту, вбачаючи в ефективній організації навчально-пізнавальної діяльності студентів один із засобів поліпшення підготовки майбутніх вчителів, велику увагу приділяли створенню умов для навчальної діяльності молоді й у позалекційний час. Підготовку студентів до самостійної роботи починали на лекціях. Перед тим, як читати той чи інший курс, викладачі рекомендували студентам обов'язкову літературу, аналізували окремі розділи програми, які студенти повинні були самостійно вивчати. Для студентів перших курсів члени кафедр у позалекційний час читали лекції на теми "Як працювати з книгою", а бібліотека організовувала бесіди "Як працювати з каталогами", "Як підібрати літературу з цієї теми" тощо. Кафедри інституту обирали різноманітні форми самостійної роботи студентів. Наприклад, самостійна робота на лекціях, практичних і семінарських заняттях, вивчення теоретичного матеріалу й виконання практичних занять, у позалекційний час, проведення лабораторних занять [4].

У ході історіографічного вивчення форм і методів організації навчального процесу у ВНЗ Східного регіону України виявлено, що у досліджуваній період спостерігалася тенденція до зміни методики проведення практичних занять і лабораторних практикумів. У 50-60-ті рр. лабораторні роботи проводилися за традиційною схемою, коли докладно викладались теорія дослідження, метод виміру, давався алгоритм проведення дослідження, на робочих місцях виставлялося усе необхідне обладнання. Вважалося, що вони сприяють формуванню самостійності студентів, але, зазначмо, що остання була спрямована лише на виконання окремих дій, при чому розумова діяльність студентів у процесі виконання таких робіт знаходилася на низькому рівні самостійності.

На початку ж 70-х років ХХ століття лабораторні роботи почали організовувати таким чином, щоб мислення студентів у процесі навчальної діяльності поступово переходило з нижчого рівня до найвищого. Наприклад, у практиці Слов'янського державного університету досліджуваного періоду під час проведення лабораторних робіт з фізики використовувався "метод неповних даних". Сутність його полягала в тому, що під час виконання робіт студенти користувалися інструкціями, які відрізнялися від звичайних тим, що вони не містили повних даних, необхідних для виконання завдань. На робочому місці виставлялося також не все необхідне обладнання, а лише його частина. Інше знаходилося на полицях з вільним доступом [5, с. 112]. Наведена методика проведення лабораторних робіт створювала передумови для виникнення і розвитку активності і самостійності особистості майбутнього фахівця.

Аналіз конспектів лекцій, розробок семінарських та практичних занять досліджуваного періоду дозволяє стверджувати, що при проведенні лабораторних практикумів використовувався широкий спектр методів навчання, спрямованих на розвиток самостійності та активності студентів. Так, викладачі кафедри загальної фізики Донецького педагогічного інституту проводили лабораторні роботи фронтальним методом, згідно з яким на кожному занятті студенти виконували декілька однотипних завдань, пов'язаних зі змістом прочитаних лекцій. Цей метод ефективний на молодших курсах. На старших у зв'язку з тим, що під час лабораторних занять використовувалася складна апаратура, викладачі застосовували метод "різних завдань". Наприклад, під час фізичного практикуму вони проводили лабораторні роботи на такі теми: "Вивчення серіальних закономірностей у спектрі водню", "Вивчення питомого заряду електрона" тощо [6, с. 104].

З метою ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів викладачі ВНЗ Східного регіону досліджуваного періоду розробляли методику її проведення. Наприклад, для того, щоб допомогти студентам успішно виконати лабораторні роботи, викладачі кафедри загальної фізики і дидактики фізики Донецького педагогічного інституту пропонували методику, якою передбачалося:

- підготовка до лабораторної роботи (студент опрацьовував рекомендовану літературу, ознайомлювався з приладами й у спеціальному зошиті висвітлював тему й

мету роботи, подавав перелік приладів, що їх планував використати, записував схеми, таблиці й формули для розрахунків);

- виконання лабораторної роботи на занятті (основна мета заняття – навчити студента користуватися апаратурою, ознайомити його із сучасним методом лабораторних вимірювань. Заняття викладач починав переглядом робочого зошиту, складеного студентом. Потім за допомогою питань він з'ясував, як студент підготувався до лабораторної роботи);

- оформлення звіту й залік (студент міг скласти залік, якщо він підготував робочий конспект, виконав лабораторну роботу, акуратно записавши її результати, і відповів на додаткові запитання. Коли звіт неготовий, студент оформлював його після занять, тоді ж складав залік) [6, с. 78].

Використання зазначених видів занять у навчальному процесі вищої школи досліджуваного періоду дозволяло підвищити якість практичних умінь і навичок студентів, зокрема умінь самостійно організовувати подібні заняття вже під час підготовки до виконання майбутньої професійної діяльності.

У ході дослідження виявлено також зміцнення матеріально-технічної бази: створення кінофотолабораторій, які обслуговували всі відділи ВНЗ, оснащення кабінетів технічними засобами навчання, встановлення механізованих дошок та радіоапаратура у лекційних аудиторіях [7, арк. 1-4].

Огляд науково-педагогічної літератури досліджуваного періоду свідчить, що в 70-х роках активно почали впроваджуватись у навчальний процес вищої школи нові технології активізації навчально-пізнавальної діяльності, а саме: кіно, радіо, телебачення, статистична проекція, навчальні машини тощо. Їх використання було широко застосовано. Наприклад, у звукотехнічному кабінеті Харківського педагогічного інституту на факультеті іноземних мови за допомогою навушників студенти прослуховували тексти, записані викладачем на магнітофонну плівку, і повторювали їх речення за реченням, імітуючи викладене. Прослухавши тексти, прочитані різними дикторами, переказували їх рідною чи іноземною мовою. Важливе місце в системі методів навчання студентів інституту посідали діалогізація, інсценізація та читання нескладних текстів, імітація природної мови, повторення хором звуків, слів і віршів. Ці методи навчання не тільки заощаджували час, а й давали змогу залучати до роботи всіх студентів і перевіряти, як вони засвоїли матеріал [8, с. 49].

Проте важливо зазначити, що майже завжди використання нових технологій починалося з точного визначення завдань, які повинні вирішуватись за допомогою подібних засобів. Так, у ході історіографічного дослідження виявлено п'ять основних умов, які визначали доцільність використання в навчальному процесі технічних засобів:

- визначення властивостей і можливостей, які дозволяли в цьому випадку вивчення предмету інтенсифікувати навчальний процес, тобто підвищити якість вивчення матеріалу й знизити витрати навчального часу;

- чітке визначення конкретної ролі, завдань, місця й часу використання;

- установлення зв'язків і відношень з іншими засобами й формами навчання;

- ретельна організація й технічна бездоганність використання технічних засобів;

- організація інтересу й уваги до предмета вивчення й активної пізнавальної діяльності студентів над навчальним матеріалом [9, с. 81].

Аналіз педагогічної преси з теми дослідження дозволяє стверджувати, що внаслідок процесу технократизації освіти у навчальний процес все частіше почала переноситись з технічних наук (насамперед з кібернетики) ідея управління розвитком людини, що відтворювала механізм передачі готової купи знань через програми або алгоритми дій. Не випадково, що саме в цей період сформувалось та набирало обертів упровадження програмованого навчання, організація навчально-пізнавальної діяльності студентів при якому будувалася на односторонньому впливі викладача, який трансформувал знання через розроблені логічні схеми засвоєння нормативних зразків знань.

Програмоване навчання передбачало відносно самостійне й індивідуальне засвоєння знань та вмінь за навчальною програмою за допомогою спеціальних засобів [10, с.160-162], а саме спеціально розроблених програм, перфокарт, таблиць, підручників та ЕОМ.

Застосування програмованого навчання отримало підтримку серед викладачів та студентів низки ВНЗ Східного регіону, (Харківського педагогічного інституту, Донецького політехнічного університету, Харківського політехнічного інституту імені В.І. Леніна, Харківського державного університету імені М. Горького), тому що дозволяло студентам зменшити витрати часу на виконання низки завдань, залучало їх до роботи із технічними засобами. Утім, педагоги на практиці відчували, що "кібернетичні навчальні засоби" не можуть змінити традиційне спілкування із викладачем. Недостатньо вивченими залишилися питання комбінації програмованого навчання з іншими методами викладання, можливості й доцільність застосування окремих елементів програмованого навчання з метою кращого урахування індивідуальних швидкостей засвоєння математичного матеріалу сильними, середніми й слабкими студентами. А саме урахування цих питань відіграло важливу роль у практиці організації навчально-пізнавальної діяльності на заняттях із фізики, математики, де границі індивідуальних швидкостей засвоєння ширше, ніж з інших предметів, а орієнтація на ідеалізованого студента зазвичай призводить або до втрати інтересу до предмета, або до зниження мотивації та неуспішності [11, с. 235].

Таким чином, історіографічний огляд науково-педагогічних джерел з теми дослідження дозволив зробити висновок, що у 70-х роках ХХ століття була зроблена спроба удосконалити процес організації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищої школи Східного регіону України в умовах технічного прогресу. Навчальна модель програмованого та алгоритмізованого навчання отримала подальше вдосконалення, що вплинуло на вибір форм і методів навчання. Але науково-технічний прогрес, який щороку набирив обертів, потребував мобільної системи підготовки фахівців, у той час, коли ВНЗ були зв'язані "траєкторією розвитку", що визначалася урядовими й партійними настановами та законодавчими документами. На основі аналізу архівних матеріалів узагальнено досвід організації навчально-пізнавальної діяльності студентів у вищих навчальних закладах Східноукраїнського регіону та виявлено й схарактеризовано тенденції його організації.

Перспективами подальшої наукової розвідки може стати дослідження особливостей самостійної роботи студентів ВНЗ у Східноукраїнському регіоні зазначеного періоду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Національна доктрина розвитку освіти України / II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. – К., 2002. – 232 с.
2. Высшая школа: сборник основных постановлений, приказов и инструкций / под ред. Е.И. Войленко. – в 2-х ч. – Ч.1. – М.: Высшая школа, – 1978. – 399 с.
3. Дьяченко В.К. Коллективный способ обучения. Дидактика в диалогах / В.К. Дьяченко. – М.: Народное образование, 2004. – 352 с.
4. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.) / В.К. Майборода. – К.: Либідь, 1992.- 196 с.
5. Альбин К.В. Организация самостоятельной работы студентов при изучении физики / К.В. Альбин, Т.А. Коростелина и др // Проблемы высшей школы. – 1973. – Вып. 36. – С.109-112.
6. Кравчук І.М. Розвиток вищої освіти в Донбасі у ХХ столітті: дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Кравчук Ірина Миколаївна. – Донецьк, 2008. – 273 с.
7. ДАХАО Ф.4589 Оп. 7. Спр.562. Сведения о кинофикации учебного процесса в институте. 1970. – 1970. – арк.1-4.
8. З досвіду роботи педагогічних вузів Української РСР [упоряд.: В.О. Вікторов, І.В. Капелюшний]. – К. : Радянська школа, 1974. – 148 с.
9. Беспалько В.П. Программированное обучение / В.П. Беспалько. – М. : Высш. школа, 1970. – 300 с.

10. Педагогика / под ред. П.И.Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.
11. Гончар О.В. Педагогічна взаємодія учасників навчального процесу в системі вищої освіти України (історико-педагогічний аспект): монографія. – Харків: ХНАДУ, 2011. – 424 с.

Голубничая Л.А.

*ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ
В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ВОСТОЧНОУКРАИНСКОГО РЕГИОНА
(70-Е ГГ. XX В.)*

В статье раскрывается опыт работы вузов Восточного региона Украины в 70-е годы прошлого века. Значительное внимание уделено выяснению особенностей использования форм и методов организации учебного процесса в высшей школе указанного региона. Выявлены и представлены тенденции организации учебно-познавательной деятельности студентов вузов Восточнoукраинского региона упомянутого периода (разработка нормативных документов, постоянный поиск методик проведения практических занятий, активное внедрение в учебный процесс высшей школы новых технологий обучения, в частности программированного обучения).

Ключевые слова: формы и методы организации учебного процесса, учебный процесс в высших учебных заведениях, Восточнoукраинский регион.

Golubnycha L.O.

*EXPERIENCE OF ORGANISATION OF STUDENTS EDUCATIONAL ACTIVITY IN HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF EAST UKRAINIAN REGION
(THE 70-S OF THE XX-TH CENTURY)*

In this paper we study the experience of higher educational institutions in the Eastern region of Ukraine in the 70-ies of the last century. Special attention is given to clarify the characteristics of the use of forms and methods of the educational process in higher school this region. Trends of teaching and learning of university students of the East Region of the period are discovered and presented. They are development regulations, the constant search for methods of practical lessons, active implementation of new technologies (including programmed instruction) into the learning process of high school.

Key words: forms and methods of the teaching process, the learning process in higher educational institutions, East Ukrainian Region.

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск LXVI

Херсон – 2014

Зареєстровано у Вищій атестаційній комісії України постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 №1-05/1 (бюлетень № 3, 2010 р.).

Затверджено вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 2 від 23 листопада 2014 р.).

Редакційна колегія:

- Барбіна Є. С.*** – відповідальний редактор, доктор педагогічних наук, професор
- Федяєва В. Л.*** – заступник відповідального редактора, доктор педагогічних наук, професор
- Слюсаренко Н. В.*** – відповідальний секретар, доктор педагогічних наук, професор
- Андрієвський Б. М.*** – доктор педагогічних наук, професор
- Бутенко В. Г.*** – доктор педагогічних наук, професор
- Голобородько Є. П.*** – доктор педагогічних наук, професор
- Кузьменко В. В.*** – доктор педагогічних наук, професор
- Пентиліук М. І.*** – доктор педагогічних наук, професор
- Петухова Л. Є.*** – доктор педагогічних наук, професор
- Сараєва О. В.*** – кандидат педагогічних наук, доцент

Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 66. – Херсон: ХДУ, 2014. – 482 с.

© ХДУ, 2014

Адреса: Херсонський державний університет,
вул. 40 років Жовтня, 27, м. Херсон, Україна, 73000.